

МРНТИ 15.81.99

10.51889/2959-5967.2023.77.4.021

Сикинбаев Б.Б.¹, Суранчина А.Ж.²

¹ Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан

² Абай атындағы қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан

КОХЛЕАРЛЫ ИМПЛАНТТАЛҒАН ҚАЗАҚ ТІЛДІ БАЛАЛАРДЫҢ ЕСТУ – СӨЙЛЕУІН ОҢАЛТУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Есту қабілеті қоршаған ортадан ақпаратты алудың негізгі құралының бірі. Оның қалыпты дамуы баланың сөйлеу тілінің, сәйкесінше, таным саласының да дамуына оңды ықпал етеді. Алайда бірқатар себептер мен факторлардың әсерінен естудің бұзылысы орын алады. Есту қабілетінің бұзылуы мүлдем естімейтін және нашар еститін балалар тобына бөлінген жіктеменің жасақталуына негіз болды. Есту қабілетінің бұзылысы ерекше білімді қажет ететін балалар тобының бірі бола отырып, олармен жүргізілетін дамыту жұмыстарының әдістемелік кешенін толықтырудың өзектілігін және қажеттілігін айқындайды.

Есту қабілетінің мүлдем болмауы жағдайындағы балалардың білім алуы мен әлеуметтенуі шектелген деңгейде ғана болғаны белгілі. Алайда, қазіргі технологияның қарыштап дамыған кезеңінде бұл балалардың мүмкіндіктерін кеңейтетін бірнеше инновациялық құралдардың жасақталғаны белгілі. Олардың бірі – кохлеарлы имплантация.

Кохлеарлы имплантация – есту қабілетінің бұзылысы бар балаларда сенсорлық – нейрондық есту қабілетінің жоғалуы болған кезде есту аппараттарының тиімсіздігі немесе тиімділігінің төмендігі жағдайында қолданылатын әдіс. Бұл құрал елімізде соңғы онжылдық көлемінде қолжетімді болып отыр. Аталған құралды орнату жағдайынан кейінгі баламен жүргізілетін жұмыс бірнеше бағыттарды және әдістеменің жүйелілігін қамтиды. Алайда, кохлеарлы имплантация еліміз үшін жаңашылдық болғандықтан, әлі де кохлеарлы имплантациядан кейінгі қазақ тілді балалармен түзету жұмысының жеткіліксіздігі айқын байқалады. Мақала барысында кохлеарлы имплантациясы бар балалармен түзету жұмыстарының ерекшеліктері қарастырылып, негізгі өзгешеліктері айқындалды.

Кілттік сөздер: есту қабілеті, кохлеарлы имплантация, түзету жұмысы, әдістеме, сенсорлық сала, нейрондар, психологиялық-педагогикалық қолдау.

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL FEATURES OF THE WORK OF AUDITORY AND SPEECH REHABILITATION OF KAZAKH-SPEAKING CHILDREN WITH COCHLEAR IMPLANTS

Sikinbayev B.B.¹, Suranchina A.Zh.²

¹ Kazakh National Women's Pedagogical University

² Kazakh National Pedagogical University named after Abai
Almaty, Kazakhstan

Abstract

Hearing is one of the main tools for extracting information from the environment. His normal development has a positive effect on the development of the child's speech and, accordingly, the field of cognition. However, under the influence of a number of reasons and factors, hearing impairment

occurs. Hearing impairment served as the basis for the development of a classification divided into groups of absolutely deaf and hard of hearing children. Hearing impairment, being one of the groups of children with special educational needs, determines the relevance and necessity of supplementing the methodological complex of the developmental work carried out with them.

It is known that the education and socialization of children with complete lack of hearing occurred only at a limited level. However, it is known that at the initial stage of the development of modern technologies, several innovative tools were developed that expand the capabilities of these children. One of them is cochlear implantation.

Cochlear implantation is a method used in cases of inefficiency or low efficiency of hearing aids in the presence of sensory–neuronal hearing loss in children with hearing impairments. This tool has become available in the country over the past decade. Working with a child after installing this tool includes several directions and a sequence of methods. However, since cochlear implantation is an innovation for our country, there is still insufficient correctional work with Kazakh-speaking children after cochlear implantation. In the course of the article, the features of correctional work with children with cochlear implantation were considered, the main differences were identified.

Keywords: hearing, cochlear implantation, correctional work, technique, sensory sphere, neurons, psychological and pedagogical support.

Сикинбаев Б.Б.¹, Суранчина А.Ж.²

*¹Казахский национальный женский педагогический университет
Алматы, Казахстан*

*²Казахский национальный педагогический университет им. Абая
Алматы, Казахстан*

ПСИХОЛОГО - ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ ПО СЛУХО-РЕЧЕВОЙ РЕАБИЛИТАЦИИ КАЗАХОЯЗЫЧНЫХ ДЕТЕЙ С КОХЛЕАРНЫМ ИМПЛАНТАТОМ

Аннотация

Слух – один из основных инструментов для извлечения информации из окружающей среды. Его нормальное развитие положительно влияет на развитие речи ребенка и, соответственно, области познания. Однако под влиянием ряда причин и факторов происходит нарушение слуха. Нарушение слуха послужило основой для разработки классификации, разделенной на группы абсолютно глухих и слабослышащих детей. Нарушение слуха, являясь одной из групп детей с особыми образовательными потребностями, определяет актуальность и необходимость дополнения методического комплекса проводимой с ними развивающей работы.

Известно, что обучение и социализация детей при полном отсутствии слуха происходили только на ограниченном уровне. Однако известно, что на начальном этапе развития современных технологий было разработано несколько инновационных инструментов, расширяющих возможности этих детей. Один из них-кохлеарная имплантация.

Кохлеарная имплантация – это метод, используемый в случаях неэффективности или низкой эффективности слуховых аппаратов при наличии сенсорно-нейрональной потери слуха у детей с нарушениями слуха. Этот инструмент стал доступен в стране за последнее десятилетие. Работа с ребенком после установки данного средства включает в себя несколько направлений и последовательность методики. Однако, поскольку кохлеарная имплантация является инновацией для нашей страны, все еще наблюдается недостаточная коррекционная работа с казахоязычными детьми после кохлеарной имплантации. В ходе статьи были рассмотрены особенности коррекционной работы с детьми с кохлеарной имплантацией, определены основные отличия.

Ключевые слова: слух, кохлеарная имплантация, коррекционная работа, методика, сенсорная сфера, нейроны, психолого-педагогическая поддержка.

КІРІСПЕ

Кохлеарлы имплантация – есті қабілеті зақымданған балалардың сенсорлық – нейрондық бұзылыстары болған жағдайда орнатылатын құрылғы. Аталған құрылғы бүгінгі күнде есту аппаратына қарағанда тиімді болып табылады. Себебі, есту аппараты тек дыбыстарды қабылдауды қамтамасыз ететін болса, кохлеарлы имплантация кезінде бала дыбыс толқындарын сезініп, оларды қалыпты балалардың қабылдауы тәрізді деңгейде естиді. Бұл құрал ХХІ ғасырдың инновациялық маңызды мүмкіндіктерінің бірі болып саналады [1].

Кохлеарлы имплантацияны орнатқаннан кейін балаға ерекше күтім қажет. Яғни, аппаратты орнатқаннан кейін бала бірден бейімделіп, сөйлеу тілі қатарластары тәрізді қалыптаспайды. Яғни, кохлеарлы имплантация орнатқаннан кейін баламен жүргізілетін түзету жұмысы маңызды болып табылады. Алайда, қазақ тілді балаларды кохлеарлы имплантациядан кейінгі оңалту жұмысының әдістемесінің жеткіліксіздігі айқын болып отыр [2].

Әдебиеттерге шолу

Қазіргі уақытта мүлдем естімейтін балаларға көмектесудің ең тиімді әдістерінің бірі – кохлеарлы имплантация, бұл оларға қоршаған дыбыстарға жауап беруге, барлық сөйлеу дыбыстарын, соның ішінде жоғары жиілікті дыбыстарды ажыратуға және кеңістікте жақсырақ шарлауға, сондай – ақ есту ортасына әлеуметтік бейімделуге мүмкіндік береді [3].

Бұл термин хирургиялық араласуды білдіреді, оның барысында есту нервін электрлік ынталандыру арқылы дыбыстарды қабылдауды қамтамасыз ететін электродтар науқастың ішкі құлағына енгізіледі. Яғни, есті аппаратынан басты айырмашылығы да осы болып табылады [4].

Кохлеарлы имплантация – бұл есту аппараттарының бір түрі. Алайда, бұл дыбысты күшейтіп қана қоймайды. Ол ішкі құлақтың шаш жасушаларын ауыстырады және әлсіз электр разрядтары арқылы дыбыстық және сөйлеу ақпаратын тікелей есту нервiне жібереді. Кохлеарлы имплантация есту қабілеті нашар адамдар тіпті қуатты есту аппараттарының көмегімен естімейтін жоғары жиілікті дыбыстарды қабылдауға мүмкіндік береді [5].

Кохлеарлық имплантация – бұл хирургиялық операция ғана емес, сонымен қатар бүкіл іс – шаралар жүйесін қамтитын күрделі процесс. Оған мыналар кіреді:

- операция алдындағы диагностикалық тексеру және пациенттерді іріктеу;
- хирургиялық операция;
- КИ бар науқастарды операциядан кейінгі есту – сөйлеуді оңалту.

Соңғы кезең ең ұзақ және оның сәттілігі сурдопедагогтың, аудиологтың, логопедтің, сурдологтың, психоневрологтың, кохлеарлық имплантация операциясы жүргізілген орталықтың психологының өзара әрекеттесуіне, КИ процессорын қосуға және конфигурациялауға және балалардың тұрақты оңалту курстарынан өтуіне байланысты. Негізінде, имплантацияланған пациенттер КИ пайдалану ерекшеліктерімен (процессорды баптау, зақымдалған элементтерді ауыстыру, КИ неғұрлым заманауи үлгілерімен ауыстыру), есту – сөйлеуді оңалту проблемаларымен, әлеуметтік проблемалармен айқындалатын мәселелерді шешу қажеттілігіне байланысты өмір бойы орталықпен байланысын сақтайды [6; 7].

Алайда, негізгі жұмыс кохлеарлық имплантация орталығы қызметкерлерінің ұсыныстарына сәйкес оңалту шараларын жалғастыратын жергілікті мамандардың мойнына түседі. КИ бар балаларды сәтті оңалтуда олардың ата-аналары мен жақындары маңызды рөл атқарады. Оларды КИ бар балаларда есту, сөйлеу дағдыларына үйрету, психологиялық және әлеуметтік қолдау операциядан кейінгі оңалтудың бүкіл жүйесінің маңызды компоненттерінің бірі болып табылады [8].

Кохлеарлы имплантациясы бар балалармен жұмысқа құзыретті педагогтар мен дефектологтар балалардың осы санаты үшін білім беру және түзету процесін ұйымдастыру проблемасына тап болады. Балалардың осы санатын педагогикалық оңалту және әлеуметтендіру проблемасының өзектілігі кохлеарлық имплантациядан кейін оңалтудың жаңа оңтайлы

жолдарын іздеуге бағытталған түзету педагогикасының теориясы мен практикасының заманауи талаптарына байланысты [9].

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ ЖӘНЕ МАТЕРИАЛДАРЫ

Зерттеу жұмысында теориялық талдау, сауалнама және жауаптарды сандық – сапалық деректерге өңдеу әдістері қолданылды.

Зерттеу базасы:

Зерттеу жұмысында жүргізілген сауалнама жалпы саны 6 сұрақтан тұрады. Сауалнаманың мақсаты – кохлеарлы имплантталған балалардың есту – сөздік оңалту жұмысының ұйымдастырылуының ағымдағы деңгейін анықтау.

Сауалнамаға 10 маман қатысты.

Сауалнама сұрақтары:

1. Сіздің сыныбыңызда КИ бала білім алады ма?
2. КИ балалардың есту – сөйлеуін оңалту жұмысын ұйымдастыруда қиындықтар туындай ма?
3. КИ бар балалардың есту – сөйлеуін оңалту әдістемесінің мазмұны жеткілікті ме?
4. КИ бар балалардың есту – сөйлеуін оңалту дәстүрлі және инновациялық тәсілдер толықтай қарастырылған ба?
5. КИ бар балалардың есту – сөйлеуін оңалту үрдісі барысында қазақ тілді балалармен жүргізілетін түзету жұмысының мазмұны толықтай бейімделген бе?
6. КИ бар балалардың есту – сөйлеуін оңалтуға қажетті дидактикалық аспектілер толығымен қарастырылған ба?

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Зерттеу нәтижесі сауалнамаға берілген «иә» немесе «жоқ» жауабының негізінде шығарлды.

Ең алдымен 1 – сұраққа мамандардың 100 % «иә» деп жауап берді. Яғни, әрбір маманның сыныбында кохлеарлы имплантталған бала білім алады.

2 – сұраққа 60 «иә» деп жауап берсе, қалған 40 % «жоқ» жауабын таңдады. «Иә» жауабын таңдаған мамандар КИ бар балалармен түзету жұмысының ерекшеліктеріне байланысты барлық әдістер мен жұмыс бағыттарының түрлері келе бермейді.

3 – сұраққа 60 «иә» деп жауап берсе, қалған 40 % «жоқ» жауабын таңдады. Мамандардың 40 % пікірінше кохлеарлы имплантталған балалардың есту – сөйлеуін оңалту мазмұны жақсартуларды және толықтыруларды талап етеді.

4 – сұраққа 80 % маман «иә» жауабын таңдаған. Ал, қалған 20 % маман «жоқ» жауабын таңдай отырып, қазақ тілді балаларға арналған инновациялық тәсілдердің жеткіліксіз екендігін атап өтті.

5 – сұраққа 40 % маман «иә» деп жауап берсе, қалған 60 % «жоқ» жауабы алынды. Бұл сұрақ бойынша мамандардың басым бөлігі орыс тілді әдістемелік кешеннің қазақ тілді балаларға келе бермейтінін және оның әлі де толыққанды бейімделіп жасақталмағанын атап өтті.

6 – сұрақ бойынша да мамандар жауабы 50 / 50 құрады. Тең жартысы дидактикалық аспектілердің жеткілікті екендігін атап өтсе, қалған 50 % керісінше жақсартулардың қажеттігін көрсетті.

НӘТИЖЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ТАЛҚЫЛАУ

Сауалнама жауаптарынан аңғарғанымыздай, кохлеарлы имплантталған балалардың есту – сөйлеуін оңалту жұмысының әдістемесінің жеткіліксіздігі байқалады. Оған себеп – қазақ тілді балаларға арналған дидактикалық кешеннің аздығы, әдістемелік кешеннің олардың сөйлеу тілінің ерекшелігіне қарай бейімделмегендігі. Сондықтан, аталған саланы зерттеуші мамандар үшін есту – сөйлеуді оңалту мазмұнын толықтыру өзекті міндеттердің бірі болып табылады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта айтқанда, кохлеарлы имплантталған қазақ тілді балалардың есту – сөйлеуін оңалту жұмысының Отандық әдістемесінің жеткіліксіздігі байқалады деп айтуға негіз бар. Сондықтан, оны дамыту бойынша мынадай жұмыстардың бағыттарын ұсына аламыз:

Ең алдымен қазақ тілді балаларға арналған *аудио – визуалды курстардың* мазмұнын жасақтау қажет.

«Аудиовизуалды курс» термині көру және есту дегенді білдіреді. Бұл есту қабілеті бұзылған балаларда тәуелсіз сөйлеуді тезірек және оңай дамытуға мүмкіндік береді. Бала грамматикалық жағдайды тыңдайды және үйренеді, суреттегі визуалды бейнені және мұғалім ұсынған есту бейнесін байланыстыра отырып, танымдық саласы да қоса дамиды [10; 11].

Барлық аудиовизуалды курстар сөйлеу жағдайының негізгі тілдік формасы болып табылатын диалог түрінде құрылады. Диалог тіркестеріне сәйкес келетін суреттер мағынасы бойынша өзара байланысты, өйткені оларды бірлік ретінде қабылдау керек. Сурет сөйлеудің лексикалық – грамматикалық жағын оның көрнекі ситуациялық қабылдауымен байланыстырады, осылайша дыбыстық есте сақтауға көмектеседі.

Кохлеарлы имплантталған қазақ тілді балалардың есту – сөйлеуін оңалту жұмысының екінші бағыты – *фонетикалық ырғақты дамыту*.

Фонетикалық ырғақ айтылымды қалыптастыру бойынша біздің жұмысымызға органикалық түрде кірді және балалардың сөйлеуін түзетуде де, олардың табиғи қозғалыстарын дамытуда да маңызды рөл атқарды.

Фонетикалық ырғақ – бұл белгілі бір сөйлеу материалын (сөз тіркестері, сөздер, буындар, дыбыстар) айтумен әртүрлі қозғалыстар (өзек, бас, қол, аяқ) біріктірілетін қозғалыс жаттығуларының жүйесі [12].

Ғылыми әдебиеттерде қозғалыстардың дамуы мен айтылымның қалыптасуы арасындағы филогенетикалық байланыс дәлелденді. Дене мен сөйлеу мүшелерінің қозғалыстарының жиынтығы есту қабілеті нашар балаларға тән шиеленісті және монотонды сөйлеуді жеңілдетуге көмектеседі. Балалардың дененің ритақты қимылдарын орындау кезінде алған кедергісі мен жеңілдігі сөйлеу органдарының моторлық қасиеттеріне де оң әсер етеді.

Кохлеарлық имплантациядан кейін баланы оңалту бағдарламасының негізгі мақсаты – олардың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, кохлеарлық имплантациядан кейін балалардың толыққанды әлеуметтік интеграциясы үшін қажетті есту қабылдауын, ауызша сөйлеуді және вербалды емес дағдыларды қалыптастыру, қалпына келтіру және одан әрі дамыту [13].

Жоғарыда аталған бағыттар бойынша әдістемелік кешенді дамыту жұмысы ұйымдастырылған жағдайда, сөйлеу – естуді оңалту нәтижелерінің көрсеткіштері арта түседі.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Сапожников, Я.М. *Современные методы диагностики, лечения и коррекции тугоухости и глухоты у детей* / Я.М. Сапожников, М.Р. Богомилский. - М.: Икар, 2001. - 250 с.
2. Таварткиладзе, Г.А. *Кохлерная имплантация: учебное пособие* / Г.А. Таварткиладзе. - М.: Медицина, 2000. - 50 с.
3. Тарасов, Д.И. *Тугоухость у детей* / Д.И. Тарасов, А.Д. Наседкин, В.П. Лебедев. - М.: Медицина, 1984. - 205 с.
4. Шахова, Е.Г. *Социальные аспекты сенсоневральной тугоухости* / Е.Г. Шахова // *Вестник Волгоградского гос. мед. университета.* – 2006. – № 1. - С. 62-65.
5. Бодмер, Д. *Сравнение показателей речи после кохлеарной имплантации у взрослого населения* / Д. Бодмер, Д.Б. Шипп, Дж.М. Острофф // *Ларингоскоп.* - 2007. - Т. 117(8). – С. 1408–1411.
6. Бабияк, В.И. *Нейроториноларингология* / В.И. Бабияк, В.Р. Гофман, Я.А. Накатис. СПб.: Гиппократ, 2002. – 728 с.

7. Баранова, В.М. Лечение профессиональной тугоухости методом транскраниальной стимуляции / В.М. Баранова, И.Г. Бовт, Р. И.Ю. Аббасов, В.М. Василец. - Сочи: Материалы XVI съезда оториноларингологов РФ «Оториноларингология на рубеже тысячелетий», 2001.
8. Богданова, Т.Г. Сурдопсихология / Т.Г. Богданова. – М.: Академия, 2002. – 203 с.
9. Говорун, М.И. Колепатии / М.И. Говорун, В.Р. Гофман, В.Е. Парфенов. – СПб., 2003. – 295 с.
10. Альтман Я.А. Руководство по аудиологии / Я.А. Альтман, Г.А. Таварткиладзе. – М.: ДМК Пресс, 2003. – 360 с.
11. Дайес, Н.А. Руководство по аудиологии и слухопротезированию / Н.А. Дайес; под общ. ред. Я.Б. Лятковского. – М.: Медицинское информационное агентство, 2009. – 240 с.
12. Калягин, В.А. Психотерапия и психокоррекция лиц с речевой патологией / В.А. Калягин, Т.С. Овчинникова // Российская оториноларингология. - 2006. - № 6(25). - С. 99-103.
13. Королева, И.В. Кохлерная имплантация глухих детей и взрослых. лектродное протезирование слуха / И.В. Королева. – СПб.: КАРО, 2009. – 752 с.

References

- [1] Sapozhnikov, I.A.M. *Sovremennye metody diagnostiki, lecheniia i korrektsii tugouhosti i gluhoty u detei* / I.A.M. Sapozhnikov, M.R. Bogomilskii. – М.: Ikar, 2001. – 250 s.
- [2] Tavartkiladze, G.A. *Kohlearnaia implantatsiia: uchebnoe posobie* / G.A. Tavartkiladze. – М.: Meditsina, 2000. – 50 s
- [3] Tarasov, D.I. *Tugouhost u detei* / D.I. Tarasov, A.D. Nasedkin, V.P. Lebedev. – М.: Meditsina, 1984. – 205 s.
- [4] Şahova, E.G. *Sotsialnye aspekty sensonevralnoi tugouhosti* / E.G. Şahova // Vestnik Volgogradskogo gos. med.universiteta. – 2006. – №1. – S. 62–65.
- [5] Bodmer, D. *A comparison of postcochlear implantation speech scores in an adult population* / D. Bodmer, D.B. Shipp, J.M. Ostroff // Laryngoscope. – 2007. – V. 117(8). – P. 1408–1411.
- [6] Babiak, V.I. *Neirootorinologologia* / V.I. Babiak, V.R. Gofman, I.A.A. Nakatis. SPb.: Gippokrat, 2002. – 728 s
- [7] Baranova, V.M. *Lechenie professionalnoi tugouhosti metodom transkraniialnoi stimulatsii* / V.M. Baranova, I.G. Bovt, R.IY. Abbasov, V.M. Vasilets. – Sochi: Materialy XVI sezda otorinologologov RF «Otorinologologia na rubeje tysyacheletii», 2001.
- [8] Bogdanova, T.G. *Surdopsihologia* / T.G. Bogdanova. – М.: Akademiia, 2002. – 203 s.
- [9] Govorun, M.I. *Kohleopatii* / M.I. Govorun, V.R. Gofman, V.E. Parfenov. – SPb., 2003. – 295 s.
- [10] Altman, I.A.A. *Rukovodstvo po audiologii* / I.A.A. Altman, G.A. Tavartkiladze. – М.: DMK Press, 2003. – 360 s.
- [11] Daihes, N.A. *Rukovodstvo po audiologii i sluhoprotezirovaniiy* / N.A. Daihes; pod obş. red. I.A.B. Liatkovskogo. – М.: Meditsinskoe informatsionnoe agentstvo, 2009. – 240 s.
- [12] Kaliagin, V.A. *Psihoterapiia i psihokorreksiia lits s rechevoi patologiei* / V.A. Kaliagin, T.S. Ovchinnikova // Rossiiskaa otorinologologia. – 2006. – №6(25). – S. 99–103.
- [13] Korolèva, I.V. *Kohlearnaia implantatsiia gluhih detei i vzroslykh. lektrodnoe protezirovanie sluha* / I.V. Korolèva. – SPb.: KARO, 2009. – 752 s.